

Nagy Lajos magányossága

Író vagyok, nem irodalomtörténész, s ámbár irodalomtanári múltam az objektív tények figyelembevételére kötelez, íróságom természete mégis a szubjektív meditáció irányába tolja mondandómat. Nemcsak a könyveknek, az íróknak is megvan a maguk sorsa. Nagy Lajosé a magány — nem egyedül oly értelemben, ahogy minden író törvényszerűen magányos, amikor gondolatai az anyaggá születés kínját kényszerülnek megélni, hanem külön teherként — ha úgy tetszik, súlyos ajándékként — övé a beskatulyázhatatlanok veszélyes magánya is. Életműve értő méltatója, Kónya Judit így ír erről: „Egyedül volt életében, s egyedül maradt halála után is. Mert sohasem voltak pártfogói vagy olyan barátai, akik előresegítették volna. Nem tartozott sem klikkekhez, sem irányzatokhoz. Nem volt se paraszt, se munkás, se polgár. A szegényekhez kötődött és a szocialistákhoz — akikhez azonban nem fűzte párttagság. Független, szabad egyénisége tiltakozott minden megkötő fegyelem ellen. Ez előnyére vált munkásságának, de hátrányára volt elismertetésében...” Pontos kép a Nagy Lajos méretű egyéniségről. Most, amikor száz év ürügén emlékezünk róla, fanyar és groteszk fintort mutat neki az irodalomtörténeti naptár is; hiszen már születése dátuma — 1883 — sem látszik ünneplésre szerencsésnek. Megint osztoznia kell — sőt, háttérbe kell szorulnia, mert 1883 Babits éve, s a szegedi tudományos ülésszak — egyébként méltán — Juhász Gyula jegyében zajlik. Nagy Lajosnak egy délelőtt maradt. A Juhász Gyuláról készült impozáns programfüzet Juhász Gyula versével zárul; fájdalmas aktualitással kapcsolható intelem a Nagy Lajos-ügyhöz: „Kiket terem ez áldott őlü föld, ne hagyjuk elkallódni egyiket sem, hogy győzni tudjunk a nagy küzdelemben!” Nagy Lajos pedig kallódik. Tiszteletkőr, ami jár neki, s ha a kötelező morzsánál többet kíván osztani az utókor, cédulákat próbál ráaggatni, hogy könnyebb legyen beszélni róla. Önmagában értékelni, *jelenségként* mérlegelni emberi-írói életvitelét: egy másik, még a reális szintér tűzharcában tartózkodó író csak a szabad asszociáció csapongásában kísérelheti meg. Mindent fölmarkolni a hátrahagyott műből számomra lehetetlen: marad a novellisztikájáról szerzett impresszió, a látásmód, és az a kaján kérdés: milyen helyet kapna ma Nagy Lajos irodalmi életünkben, és hogyan látná az ellentmondásos világot?

Először ereszkedjünk az egzakt, papírra vetett valóságba. Novelláinak gyűjteménye, az *Egyiptomi íródeák* fülszövegében nagy kortársak ajánlását hordozza. Tóth Árpádét, aki az írásokban a „lélek olthatatlan vágyát” fedezi fel egy jobb, nemesebb, igazabb világrend után, s Babits Mihályét, aki egy kötetnyi novellát karácsonyi örömként üdvözl. Pedig a Nyugat, személy szerint Osvát, eleinte nem közli. Nagy Lajos támadva indít — az idő mutatta meg csupán, hogy támadása gyakran védekezés. Ahogy orvosa diagnosztizálta: „Oroszlánként viselkedett mindig, holott valójában a nyúl félelmét hordta magában.” Ehhez kell az igazi bátorság, úgy hiszem. Nagy Lajos 1908-ban hozza nyilvánosságra az első, minden mércét kiálló, döbbenetes novelláját, az *Özvegy asszonyokat*. A két halálba vegetáló öregasszony — akiknél már oly mindegy, melyikük az anya és melyikük a lány — rajza remekmű. Egymást gyötrik, s mindkettőjüket a körülmények. Kiút nincs — megszépítő líraiság sincs, csak az öregség lassú marása. Testi és lelki nyomor. Az ellenpólus: 1908-ban, ugyanabban az évben Móríc *Hét krajcárja!* A *Hét krajcár*, ahol az anya vért köpve is nevet, játszódik — ahol a koldusnál is szegényebbeket a kezdeti Móríc kedélye égbe viszi — amíg Nagy Lajos ott hagyja hőseit a fullasztó sárban. Osvát most már figyel erre a különös íróra, de ez a különös író nem tud felejtetni, első benyomásait sosem mossa el a kedvezőbb. Móríc is indulata tárgya lesz: talán a siker ingerli, talán a robosztus egészség? s hogy Móríc mennyit változik, hogyan keseredik, már észre sem veszi. Sokan — talán még ma is — ezért vetik ki Nagy Lajost. Pedig az irodalomtörténet sok egymással szemben álló, halálíg nem enyhülő nagyságot ismer: irgalmatlan, igazság-

talan ítéleteket, ahol az ítélet két oldalán olykor egyként zseniális alak áll: gondoljunk József Attila és Babits Mihály békíthetetleniségére, Kosztolányi Ady-támadására, a régebbiekben Kölcsey Berzsenyit megfojtó könyörtelen hidegségére. Jelenkori irodalmunk agyarcstotogását pedig nem emlegetni nekem engedtessek! Móricz Nagy Lajos véleményét nem sínylette meg — annál inkább Nagy Lajos, már azzal, hogy egyoldalúan formálta meg. És hogy Shakespeare-t Nagy Lajos nem szerette? Tolsztoj sem szerette, de Tolsztojnak megbocsátott a vétek. A tapasztalat — a közelmúlt és a jelen éber tapasztalata megértést és nagyvonalúságot sugallna, legalább néhányunknak. Azon a mezőn, ahol ezek az egymásba tépő lelkek a szellemi terepen most osztoznak, már nincsen harc. *A más módon* csak a kicsinyesen értelmezett időben ingerlő — az időtlenség minden szint a szivárvány egyetemességébe olvaszt. *A hajszálpontos meghatározás* az irodalom szakértőiből kiirthatatlan inger, néha szakmai ártalom. Ennek az áldozata volt az *Egy délután a Grün-irodában*. A kétségtelenül részletező előadásmód, a figurák aprólékos jellemzése miatt ráhúzták a zubbonyt: naturalista írás ez, és Osvát tévedett. Nagy emberek nagyobbakat tévednek. Az ügyvéd, az iroda vezetője nem az a fényképszerűen rögzített kizsákmányoló — a fia halálos beteg, ő maga az érzéketlenség pózába menekül, bírja is az egyik szegény ügyfelével, azután, ki tudja honnan, részvét ébred benne saját alkalmazottja iránt, megsajnálja. A novella befejezése átleng egy lírai szférába, hirtelen az átmenet, igaz, de számomra már nem a csak hasznot leső kizsákmányoló hallgatja a távoli zongoraszt, hanem egy gyötört ember, aki megsejti az általános esendőséget az egyedi kivételettség látzatában is. „Lassan hömpölyögtek a dallam hangjai, valami egyszerű, egészséges és mély fájdalom panaszszavai ... és ezek a hangok elmosták lelkében a csúf, aggodalmas képeket, s valami nagy, végtelen, de némileg jóleső, új fájdalom lepté meg.” Az 1917-ben keletkezett *Tanyai történet* megint egy új hang. Mi történik? Szinte semmi. Egy gulyást megszegyenítenek, megvernek a csendőrök. A figyelmes olvasó a későbbi Móricz parasztabrázolásával rokoníthatja. A gulyásné az *Úri muri* Rozikájának lélektanilag árnyaltabb, pasztell változata. A csendőr azért veri meg az asszony urát, mert tulajdonképpen kívánja az asszonyt s a menyecske, amikor újra lecsendesül a tanya, arra gondol, hogy a vecsei vásáron viszontlátja a szép, szőke csendőrt ... *A Tornázó diákok* vágyukat, álmaikat vezetik le a már-már pótcselekvésként művelt örökös tornában. Az író személyessége tettenérhető. „Tornázott, gyötrelmesen, arcán a pokol kínjának szenvedésével, rettegve, szívszakadásig, az élettől, Isten egész világától halálos félelemmel megriadva.” Ez a halálos félelem Nagy Lajosé — s az övé a mégis kimondás bátorsága. A saját fej szerinti gondolkodás fényűzés, amit az *Agyveleőnek nehéz feje van* című csattanós novella is bizonyít. Agyveleőnek nincsenek születési előjogai az okossághoz. Ha nem tud valamit, megpróbálja kitalálni, vagy egyenesen bevallja. Ezért engedi át az egyetemi vizsgán a rettegett professzor: az előző „négy úr tanult valamit, de egyik sem tud semmit. Az ötödik úr nem tanult semmit, de ha tanult volna, tudna.” A fiatal Nagy Lajos rejtett arcképe ez is: ahogy vitába száll a hős, a finom társaságban a lopás és lopás közötti különbségről. „A parasztok nem jogi, hanem emberieségi alapon ítélték meg ezt a lopást” — vélekedik a szóban forgó esetről. — A törvény szerint egyforma büntetés ellopni annak a harminckét fát birtoklótól egy fa gyümölcsét, vagy az egyetlen fa szegény tulajdonosától a kis körtetermést. „De ez csak azt mutatja, hogy a törvény nem lehet egészen tökéletes, nem vehet előre figyelembe minden tényezőt.” A felbőszült, önmagát „hivatalból” okosabbnak képzelő báró sértelemmel akarja a renitens ifjút lesöpörni: „A tanár úrnak kissé nehéz feje van!” A válasz — és ez már Nagy Lajos harcmodora is az irodalmi életben — így szól: „Hogy érti ezt? Ugye, úgy, hogy ha összeütnénk a fejünket, az öné hasadna ketté.” Akit támadnak, védekeznek. És ha védekezése telitalálat, sose nyer bocsánatot, legfeljebb színlelt békejobbot. A kétségbeesés pedig fokozódik — a *Jeremiáda* 1927-ből nemcsak a végtelen nyomor végtelen, mindenre kiterjedő panaszszava, hanem a magára hagyatottság, a kilátástalanság is. Nem marad meg egyetlen szegény ember magánjajának, sőt, értelmezésben nem is egy osztály jajszava pusztán, hanem kozmikus erővel tágul egy lepusztult világkép látomásává. „A gyerekek nem járnak iskolába, a könyvek mind elszakadoztak, és lapjaikat széjjelhordta a szél. A boltok redő-

nyei lehullottak. Az Oktogon téren már kinőtt a fű, és kecskék legelnek rajta. Kívül a városon hiéna üvölt. A villamosok összetörten állnak. Hosszú sorokban temetési kocsik baktatnak. A vidéken nem terem gabona. A paraszt összeszorította az öklét, és nem szánt, nem vet, nem arat, ő is meg akar halni. Vonat nem érkezik a városba, ő, de már mióta nem!... Az utcán oszlanak a hullák. A bűz és dögvész a hollók szárnyain száll. Már éjszaka van, mindig sötét éjszaka.” Pedig várja, várja, még ebben az írásban is a csüggedt Nagy Lajos, hogy „fölkel a Nap!” De ez a reménység — vagyis ami lehetne, de nincs — nem cukrozza át anyagát, nem vonja be rózsaszínű mázzal a lét irtózatos repedéseit, hanem, mint a *Napirendben*, száraz, mégis lázító leltárszerűséggel közli az élet igazságtalan, érzéketlen rendjét. „Munkás kél 6 óra 5 perckor. Nap kél 6 óra 24 perckor. Elfáradtam, elalszom.” De Nagy Lajos csak szunnyadni képes — azután fölpattan, és mint a korbácsot, úgy vágja az örök kiszolgáló, az örök megalázkodó, aprópénzért ácsingózó ember képébe a *Leckét*: „Haragra kellett volna lobbannod az idők kezdetén. Az őszállatnak meg kellett volna ölnie az őszállatot, de nem pénzért, apró kis javakért, hulladékért, szolgaságért, mint ahogy meg is ölte, hanem a maga emberségeért.” József Attila saját fajtáját sem kímélő nyers őszintesége ez, a kilenc évvel később születő *Hazám* verssoraival rímelő: „Ezer esztendő távolából, hátán kis batyuval, kilábol a népségből a nép fia. Hol lehet altiszt, azt kutatja, holott a sirt, hol nyugszik atyja, kellene megbotoznia...” És mégis ... folytatja József Attila, és folytatja Nagy Lajos is, 1928-ban: „Rakjuk le mindnyájan egyformán zsámolyainkat az utcán, és pucoljuk egymás cipőit ... Elmondottam a leckét ... Add tovább! Minden másodpercben megvan rá a kellő alkalom!” Az embertestvériség meleg hite — remélhetően nem utópiája — tör át a maró gúnyon. Kötelező olvasmánná kellene tenni, *ma, napjainkban* is ugyanolyan eleven ez a lecke, ugyanolyan sürgető az óhaj — kötelező olvasmánná, nem az iskolákban elsősorban, hanem társadalmi fórumainkon, erkölcsi mérce-
cénket kereső, igazodási pontunkat kereső benső önmagunkban. Egymás cipőit kipucolni? Az ösztön 55 év alatt keveset változott: hányszor jár az ember mocsokban — és saját mocsokát milyen kéjjel távolíttatja el, ha helyzete megengedi, a másik, ugyancsak helyzetétől behatárolt embertársával. A kérésre rászorított ember megalázó kínja sem ismeretlen a lázadó Nagy Lajosnak, de látványos pózokat a perifériára szorított személyiség nem engedhet meg magának, látványos, romantikus bosszút sem forralhat a pöffeszkedő újgazdag ellen; elropogtat vele egy, a kávéba pottyant bogarat (1929, *A bogár*) — okoz néhány kellemetlen percet, ennyit tehet, de azt meg is teszi. És mit tehet még? Amit az 1930-as *Prof. Csizmadia* tisztesszegény házitanító diákja: kimondja az igazat a hatalmat, a pénzt, a tekintélyt jelképező apa előtt — oly valakinek a védelmében, aki ezt valójában meg sem érdemli, mert az általa tanított, s az apa által brutálisan fenyegetett fiú végül is ellene fognak össze: a kaszton kívüli ne osszon igazságot, ne legyen mersze beleszólni. A saját, befolyásolhatatlan vélemény vétkét sem a novella hőse — sem alkotója nem kerüli el. A fiú épp csak megkapja a járandóságot, szűkre szabva, nem kap mást az író sem; a díjak is keserű körítéssel, megkésve érik. Kiegészíti jellemét a *Bérház* leégetésre érett képsora, amelyben pusztulást és pusztítást sugall, és a *Január* számomra gyermeken kedves optimizmusa: „És egyszer ... hatalmunk alá hajtjuk a januárt, februárt, a márciust és ... az összes ragadozó vadállatokat. Megváltoztatjuk még az időjárását is.” Elég az írónak a *változó időjárást* kibírni, egyenesen maradni a huzatban, s az esedékes széljárást szabadon szeretni vagy szabadon nem szeretni éppen! 1919 májusáról híres — és némiképp elkoptadott novellájában 13 év távlatából beszél — tárgyilagossága így is meghökkenítő: nem eszményíti sem az egyik, sem a másik oldalt. Alkalmas ez a felfogás arra, hogy jobbról is, balról is húzódozzanak. Az út törvényszerűen vezet az ízlésem szerinti legjobb Nagy Lajos-novellához, de a legkeserűbbhez is; 1935-ben megszületik az *Egyiptomi íródeák*. A saját korát meghaladó gondolkodó tragikus konfliktusa, aki nem elégszik meg a jelenségek mesés-hazug magyarázataival, hanem kutatja és meggyőződése szerint meg is találja a dolgok okát, mégis jobb, ha hallgat, mert szörnyű sors vár a titkok megfejtőire. S ezzel — mintha lezárult volna a novella pályája. Más műfajban sok minden történik még Nagy Lajossal, de az igazi novella tollából kiszárad. Pedig külön elemzést érdemelne, hogyan bővítette a hagyományos realista novella

fogalmát, hogyan robban ki a formából avantgarde novella kísérleteivel, intellektuális töltése milyen új körökbe vonzza ... Miért hanyatlik le ez a novellisztika a negyvenes évektől? Ki felelős érte, önmagán kívül, szónoki kérdések ma már. *Látásmódja* azonban más műfajokban is változatlan.

Ő maga úgy vélte: a tehetség két felvonásból áll: az embernek jó a memóriája és nem becsüli le a kis dolgokat. Gyanítom, a tehetségnek ennél sokkal több felvonása van, s ha csak az általa említett összetevőkre redukálnánk tehetségét, sose kerülne méltó helyére. A memória és a részletek iránti gondosság fontos, de csak járulékos elemei a tehetségnek, mint ahogy őszinteség, empátia, meggyőződés *nélkül* sem lesz író az emberfia, de pusztán ezeknek *birtoklása* sem tesz senkit íróvá. Rendelkezhet egy ember külön-külön, vagy akár együttesen is ezekkel a tulajdonságokkal, mégsem tudja *összetéveszthetetlen sugárzással, az esztétika könyörtelenszép törvényeiben* kifejezni fájalmát, örömét. Osvát jobban közelít: „Az egyéniség nem modor, hanem kompozíció dolga.” A tehetség rejtett adomány és folyamat, az egyéniség küzdelme, hogy akár egy törött dióval bibelődve, mégis az egyetemes összefüggésekben forgó kerek világot kerítse be. Nagy Lajos sok mindent tudott; a szintézisteremtés azonban nem volt erőssége. De nem is azért kell magasztalnunk, ami nincs benne, hanem elismerésre az vár, ami megkülönböztette *írói-emberi habitusát, és az erről való elmélkedés* jelenünkben sem haszontalan. Nagy Lajos *mert* szubjektív lenni ellenfeleivel, és *mert* objektív lenni a barátaival. Megéjtő paradoxon. Gorkijt, legkedvesebb íróját, elmarasztalja *Az anyáért*: rossz, unalmas regény! Egyike volt azon keveseknek, aki József Attila ellen sose vétett, mégis büntudatot érzett, nem úgy, mint számosan, akik holtában sajátították ki az éltében kivetettet: „József Attilával szemben engem egy-két bűn terhel ... bizony, több, melegebb dicséret fért volna rá, mint amit adtam neki. Hecceltem ... Nem ismertem még őt eléggé, nem tudtam, hogy nem könnyed és nem teherbíró. Megbántam hát vele szemben való magaviseletemet nagyon, de már későn. Ostoba voltam, mennyivel igazabb, okosabb, szebb lett volna, ha olyankor, amikor fölolvasta egy-egy költeményét, és az szép volt vagy nagyszerű, mint például a *Külvárosi éj*, megöleltem, megcsókoltam volna, és így kiáltottam volna fel: Attila, nagy költő vagy!” Ezek a szavak a „kellemetlenek” bélyegzett Nagy Lajos szavai! S neki társai közül ki szolgáltatott elégtételt? Ki figyelt rá igazán? Kevesen. S a kevesek közt Illyés Gyula. Így ír Nagy Lajosról: „... nem hatódik meg a nyomor és szenvedés láttán, fölháborodik. Nem cirógatja, nem vigasztalja a szenvedőket, de a legenyhébb esetben is keményen megleckézteti őket.” Lehet, hogy az már írói fülem sajátos hallucinációja, hogy én azért, hogy annyi év távlatából hallok zengeni a Nagy Lajos-i szólamot, *az éppen túlságosan erős részvét* miatt védekező hangokat is fölismerni vélem?

Tárgyilagossága, s a politikai helyzetre sem tekintő írói alkatának eredménye az a beszámoló, amely 1934-es, Illyés Gyulával közösen tett szovjetunióbeli útjáról született — s ami a „kispolgár” címkét tulajdonképpen levakarhatatlanul a hátára akasztotta. A fasiszmus előre nyomulása miatt talán hallgatnia kellett volna aggályairól, tapasztalatait meg kellett volna szűrnie, de legalábbis nem nyilvánosságra hozni semmit? Vitatható, meglehet. De következetessége imponáló. Keresett egy álmot — és nem az álmot találta meg. Kicsinyes sérelmeket sorolt? Meglehet. De nem volt a illyési költői nyelv birtokában, „prózá” csinált, a szemelőtti tényeket használva. Az első benyomás rabja lett megint? Is — is. Hiszen oly sok mindent dicsért — de amit elmarasztalt, nagyon határozottan tette. Több lényegtelen hiba közt azonban egy alapvetőt fölismert, már akkor, és nem utólag! Értésül arról, hogy egy hajó jég-táblákba szorult, s hetekig vesztegelt, miközben utasai kitarítottak és végezték tudományos dolgukat. Ez eddig szép. Az üdvözlésekről és levelekről is értesül, amelyek „spontán” születtek a gyárakban és kolhozokban, amikor a megmenekedés bekövetkezett. Ez is szép, még. Mi az, amin Nagy Lajos fennakad? Amit nem tud, mint lényegtelen, kicsinyes halszájkát a hallal együtt lenyelni? „De kinek küldték el üdvözléseiket? — kérdezi indulatosan — Sztálinnak. Mintha ő repült volna el a Cseljuszkin hajótöröttjeiért.” A megélt történelmi tapasztalatok

után az ilyesfajta előrejelzést jelenünk jobban értékelhetné, többet nyomhatna a mérleg serpenyőjén az észlelt vitathatatlan negatívum, mint a vitatható.

Tanulmányokban, szociográfiában vissza-visszatérő megközelítési pont — szintén heves ellenzések tárgya — Nagy Lajosnál a gazdasági-társadalmi körülmények és a lelki higiénia összekapcsolására tett programjavaslat. A *Szocializmus és pszichoanalízis* című tanulmányában arra a következtetésre jut, amit ma már a gondolkodó ember szertetekintve egyre világosabban lát. A jólét, fogalmazzunk így: a szükségletek kielégítésének viszonylagos lehetőségére önmagában nem teszi boldoggá az emberiséget. A mennyiség, a külső javak közkinccsé tétele és meghódítása nem elég — belső tájakon is tenyészhet szenvedés, hiányérzet és nyomor. Nagy Lajos van olyan merész, hogy 1937-ben *A falu álarca* című szociográfiájában a parasztságról kimondja: „A falusiak tüzetes kikérdezése — persze, megfelelő módszerek birtokában —, előéletük kinyomozása, vallomásaik, álmaik meghallgatása, szinte kényszerképzet erejű szokásaik, tempóik áttekintése: mindez azt az eredményt teszi valószínűvé, hogy a gazdasági szerkezet, amelyben élnek, *nem kizárólagos magyarázata* mai minőségüknek, hanem az ok-okozati összefüggés fordítva is mutatkozik: ösztönéletük, mélylélektani minőségük meghatározza azt a külső szerkezetet, amelynek alkatelemeiként ismerjük meg őket.” Megint csak ösztűz várja! Az árnyaló, kiegészítő és új közelítés nem a társadalmi gondok elfedését célozza — csak a társadalmi gondok *mellett* beszél egy másik gondról is, amelyet, sokat járván az országot, most látok csak igazán valósnak: hány lelki nyomorék él gyűjtögetve és mégis kétségbeesetten, örökös időhiányban, halmozási mániában — no, nem csak községeinkben, de Pest és Buda kies tájain, úgyszintén! Eleven példái Nagy Lajos szorongó megérzésének: nem elég, nem elég a berendezett tárgyi világ, az üresség belül támad, a *jólét* nem mindig *jó lét* — hiszen ezt azóta a pszichiátria szakemberei is bizonyították, ha tulajdon két szemünknek nem hinnénk. „Emberi tényező”, ma így írjuk ezt a nehezen definiálható, harmóniakereső és -teremtő fogalmat körül.

Sebzett lélek a Nagy Lajosé — de melyik íróé nem az? Tovább sebzí a háború, az ártatlanul halálba hurcoltak látványa: „Jézus, Petőfi, Freud után. Úristen! Író vagyok. Mit írok én ezután az emberről? Mert azt kell látnom, hogy az *ember* vizsgázott itt le. Jóvátehetetlenül, örökre.” De nem hagyja magát — keresi a helyét, az új rendben legalább. 1948-ig nincs is baj. Még Kossuth-díjat is kap. Csak éppen *A lázadó ember* első kötetével, az önmagával kegyetlenül őszinte, másokkal a szubjektivitás fokán őszinte önéletrajzával 1949-ben megint bepötytyözi a kialakuló irodalmi protokoll-listát. „Kávéházi író” — kész az újabb, még enyvesebb címke. Haláláig viseli. A halála napján jelenik meg a befejezés — jellemző Nagy Lajos sorsára ez is.

Egy író, aki mindenkinek kellett, ha céltáblát akart választani, de senkinek se igazán, hogy együtt feszítsen vele íjat. 1954-ben, hetvenedik születésnapját csak barátai és tisztelői ünnepelték meg. Akkor Nagy Lajos már végleg kiközösítettnek érezte magát. Bölöni György írja erről az ünnepi vacsoráról: „... egyre csak az ajtót leste, várt valakit, a hivatalos embereket. Nem jött senki.” Ne tekintsék kegyeletsértésnek, ha — bár értve és szánva ezt a beteg embert — a jóval később induló pályatársként most haragos-szomorúan elmarasztalom őt. *Ezért az egyért* marasztalom el. Nem szabad az ajtót lesni. Semmilyen körülmények között, soha. Ha nyílik az ajtó, és jön „valaki”, ám jöjjön. De felnő, vagy felnőtt már egy írónemzedék, amelynek saját felelős lelkiismerete oszt rangot és látható kitüntetései helyett vagy alatt belső rendjelet is visel. Ha Nagy Lajos később születik, és most élne, ugyanazzal az életszemlélettel, ami magányossá tette és kivételessé is — gyanítom, ülne közöttünk, irodalmi vitáinkon, ereje teljében nem figyelne az olajozó nyikorgásra, de azt is megfontolná, mikor és milyen ügyben nyissa száját szóra. Nem hiszem, hogy 1937-es álláspontján alapvetően módosítana: „Fölvettem a kérdést, mitől vagyok író? Attól, hogy beleszóllok, illetve, hogy már sokszor — számtalanszor — beleszóltam, vagy attól, hogy én írtam a *Leckét*, a *Bérházat*, a *Kiskunhalmot* és a *Budapest Nagykávéházat*? ... Megszűnt-e valamely igazságtalanság csak egyetlen beleszólás révén is? És kinek a kedvéért szóljon bele az író? A hűtlenek kedvéért? Az árulókért? Az os-

tobák, a közönyösek kedvéért, akik a műveit meg sem értik...?” Így háborogna, s ha mégis beszélne olykor, valószínűleg úgy vélné, a legérvényesebb tett és szó maga a mű.

Valószínűleg ma is szeretnék kilökdösní, és ő maga szolgálna rá okot azzal, hogy kisa-játított igazsággal senki oldalán nem osztozna árnyéktalanul.

Meglátná a búza közt az ocsút, kérlelhetetlen és aprólékos mozdulattal kiszedegetné — s közben sokan csak azt vennék észre, hogy lám, a búzát bántja!

Ülne, ülne gyülekezeteinkben, lefelé görbülő szájonallal, a kétség zárójele az ajka körül; szeme rebbenéstelen, tekintete komor. Ülne és várna.

De nem játszaná el az *Egyiptomi íródeák*jának sorsát, aki nemcsak hallgatott, hanem ön-védelemből félkegyelműnek is tette magát.

SZERVÁTIUSZ TIBOR: BARTÓK (RÉSZLET)